

Політика, історія, культура

УДК 930:331.105.44(477.83/.86-11)"1772/1919"[(045)

Берест І.Р.,

канд. істор. наук старший викладач кафедри українознавства
Львівського національного аграрного університету

Сучасні погляди на розвиток історіографії щодо питання дослідження історії профспілкового руху Східної Галичини (1772–1919 рр.)

На основі принципу історизму, наукового та об'єктивного підходу у статті зроблено спробу комплексного висвітлення процесу зародження і розвитку профспілкового руху в Східній Галичині, досліджено сучасний стан та розвиток історіографії проблематики дослідження історії профспілкового руху, проаналізовано роботи присвячені даній тематиці та окреслено перспективу даного дослідження. Доведено, що профспілки стали дієвим засобом вирішення найбільш гострих проблем, які накопичувалися роками або таких, які виникають час від часу. А головне, стан розвитку історіографії показує, що дана тематика є практично не досліджена і потребує глибокого аналізу.

Ключові слова: профспілки, Східна Галичина, дослідники, історія, монографія, захист, сучасність.

У сучасних умовах, коли визначаються шляхи подальшого розвитку України на демократичних засадах, очевидним є інтерес до переосмислення деяких історичних фактів щодо виникнення перших професійних спілок в Україні, їхнього функціонування як організацій, покликаних захищати економічні і соціальні інтереси працівників найманої праці, а також особливостей становлення та розвитку профспілкового руху загалом.

Важливість різнобічного дослідження історії профспілкового руху в Україні пов'язана, по-перше, з відносно вузьким колом опрацьованих джерел. По-друге, тема профспілкового руху є різнобічною та багатоплановою й чимало з її аспектів потребують глибшого і ґрунтовнішого вивчення.

Методологічну основу даного дослідження складають принципи історизму, наукового та об'єктивного підходу до вивчення теми, які передбачають з'ясування умов виникнення, розвитку подій, розуміння їх причинно-наслідкового зв'язку.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексного висвітлення процесу зародження і розвитку профспілкового руху в Східній Галичині в досліджуваний період на основі узагальнення доступної літератури. Досліджуваний період на основі узагальнення доступних джерельних матеріалів. Одержаний результат формує якісно новий науковий і пізнавальний погляд на роль профспілкового руху у суспільно-політичному житті на західноукраїнських землях у ХІХ – на початку ХХ ст.

Профспілковий рух України має багату і складну історію. Профспілки стали дієвим засобом вирішення найбільш гострих проблем, які накопичувалися роками або таких, які виникають час від часу.

У сучасних умовах, коли визначаються шляхи подальшого розвитку України на

демократичних засадах, очевидним є інтерес до переосмислення деяких історичних фактів щодо виникнення перших професійних спілок в Україні.

Актуальність різнобічного дослідження історії профспілкового руху в Україні пов'язана, по-перше, з відносно вузьким колом опрацьованих джерел. По-друге, тема профспілкового руху є різнобічною та багатоплановою й чимало з її аспектів потребують глибшого і ґрунтовнішого вивчення. По-третє, досліджувана тема дає значний матеріал для наукового опрацювання інших ключових проблем історії Галичини австрійського періоду, зокрема: системи управління в краї, економічного і соціального розвитку, піднесення українського національного руху тощо. По-четверте, в умовах розбудови демократичних інституцій незалежної Української держави аналіз і акумуляція історичного досвіду в ділянці розвитку профспілкового руху мають як суто наукове, так і прикладне, практичне значення.

Історія профспілкового руху за радянської доби висвітлювалась відповідно до канонів т. зв. марксистсько-ленінської методології. Виникнення профспілкового руху прив'язувалося до революційних подій 1905-1907 рр. Найбільше публікацій присвячено робітничому руху, що зумовлювалося принципом партійності, який домінував у радянській історичній науці.

У 20-ті роки було здійснено перші спроби узагальнити робітничий рух в Україні (Пажитнов А. Очерки по истории рабочего класса на Украине. – Х., 1927; Балабанів М. Нарис з історії робітничого руху на Україні. – Х., 1928 та ін.). Водночас радянські історики пішли шляхом поглибленого вивчення різних форм, а також результатів боротьби робітників за свої економічні та політичні права в окремі періоди (Лось Ф.Е. Формирование рабочего класса на Украине и его революционная борьба в конце XIX и в начале XX ст. (конец XIX ст. – 1904 г.). – К., 1955; Лось Ф. Е. Робітничий клас України в 1907–1913 роках. – К., 1962; Лавров П. А. Рабочее движение в период нового революционного подъема 1910–1914 гг. – К., 1968; Очерки истории профессиональных союзов Украинской ССР. – К.: Издательство политической литературы Украины, 1983. – 664 с. тощо).

Прагнучи до поглибленого вивчення історії робітництва України початку ХХ ст., історики намагаються узагальнити робітничий рух у межах окремих регіонів, а також здійснюють науковий аналіз процесу створення та діяльності робітничих організацій, насамперед рад, профспілок тощо. Зокрема, боротьбі пролетаріату Східної Галичини за свої економічні інтереси й права присвячена монографія К. Каковського (Каковський К. Г. На шляху до Великого Жовтня. Страйковий рух в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст. – Л., 1970). Робітничий рух на західноукраїнських землях висвітлюється в окремому розділі узагальнювального видання, підготовленого з нагоди 75-річчя революційних подій 1905–1907 рр. (Революційна боротьба трудящих України в 1905–1907 рр. – К., 1980; Історія суспільних рухів та політичних партій в Україні (ХІХ ст. – 1920 рік). – Л., 1993). У працях наведено форми робітничого руху, найбільш масові виступи робітників, значна увага приділяється мітингам, демонстраціям, зборам, страйкам тощо. У першому томі двотомного видання з історії робітництва України зроблено спробу узагальнити його боротьбу за весь період з початку ХХ ст. і до 1917 р. (Історія робітничого класу Української РСР: У 2 т. – К., 1967. – Т. 1).

Своєрідним підсумком і, водночас, першою спробою історіографічного аналізу літератури дорадянського та радянського періоду, у тій чи іншій мірі присвяченій історії виникнення і розвитку профспілкового руху в Україні, можна вважати дисертаційне дослідження А. П. Шаблія «Історія профспілок України і її висвітлення в науковій літературі» (М., 1992) [1].

Висвітлення історії робітничого руху в Галичині знайшла в цей час і у зарубіжній науці. В. Найдус у «Нарисах з історії Галичини» (Варшава, 1958-1960) окреслила місце робітничого руху у суспільно-політичному житті регіону 1900–1907 рр. Ю.Бушко в низці монографій простежив розвиток польського соціалістичного руху в Західній Галичині тощо.

Наприкінці 70-х і особливо у 80-х роках ХХ ст. спостерігалось нове посилення наукового інтересу до робітничого та суспільно-політичного руху. Праця В. Найдус «Польська партія соціал-демократична Галичини і Сілезії, 1890–1919» (Варшава, 1983) детально й переважно об'єктивно висвітлює історію партії від витоків і до злиття з ППС. Робота Г.Пясецького «Єврейська секція ППСД і Єврейська партія соціал-демократична, 1892–1919/1920» (Вроцлав, 1983) розкриває боротьбу навколо «єврейського питання» в галицькому робітничому русі, проте в основному на матеріалах лише польських архівів і періодики.

Серед здобутків діаспорної науки вирізняється насамперед праця Дж.-П.Химки «Соціалізм у Галичині» (Кембридж, 1983), якій притаманні значна й різноманітна джерельна база,

нестандартність підходів і суджень. Глибокий загальний аналіз української суспільно-політичної думки кінця XIX – початку XX ст. здійснили І. Лисяк-Рудницький, Р. Шпорлюк та ін. Вагомий внесок у розробку проблем історії робітничого, профспілкового руху в Україні зробив О. Реєнт [2].

Першим вітчизняним виданням з історії профспілкового руху Галичини у період незалежності стало дослідження Романа Береста «Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817-1939 рр.)» [3]. У праці досліджуються проблеми становлення, еволюції, ролі, юридичного статусу та фактичного становища професійних спілок на західно-українських землях в системі суспільних відносин австро-угорського, російського та польського управління. Книжка написана на основі архівних джерел та матеріалів, спогадів учасників тих подій.

Автор наголошує, що розвиток профспілкового руху в Західній Україні з часу його зародження несе, насамперед, відбиток панування в регіоні Австрійської та Російської імперій, Польської держави. Шовіністична політика урядів цих країн передбачала проведення нестримного утиску етнічного українського населення, усіх національно-демократичних сил. Отже, і профспілки краю акумулювали в собі суперечності періоду, самі були важливим суб'єктом суспільного життя і політичної боротьби. На час свого виникнення і до кінця XIX століття профспілковий рух регіону залишався роздрібненим і розпорошеним. Діяльність малочисельних організацій, як і інших громадських товариств та об'єднань, була обмеженою і носила локальний характер. Проте вже на початковій стадії вони рішуче ставали на захист трудящих, нерідко переслідувались, а то й закривались урядом [3, с.106].

У 2009 р. Р. Я. Берест опублікував «Матеріали історії профспілкового руху (1817-1939)» [4], які містять цінні нормативні та інші джерела з теми дослідження.

Заслугове на особливу увагу фундаментальне дослідження «Нариси історії профспілок України» (К., 2002) [5], в якій висвітлюється історія професійних спілок України від часу заснування в Російській та Австро-Угорській імперіях і до сьогодення.

З огляду на актуальність та практичну значимість досліджуваної проблеми, історія профспілкового руху та різнобічні його аспекти є предметом осмислення у науковій періодиці.

Зокрема, заслугове на увагу стаття І. Р. Береста «Зародження та діяльність перших професійних спілок на українських землях у XIX ст.» [6]. У статті проаналізовано передумови, особливості становлення та діяльності профспілкових організацій на українських землях у 1817-1870 рр. Опираючись на аналіз архівних джерел та наукових досліджень, автор підкреслює, що перші робітничі професійні спілки утворилися як результат практичного пошуку робітників у вирішенні проблеми соціального захисту на виробництві чи в інших сферах.

Загалом, у статті розкрито роль професійних спілок у системі захисту економічних інтересів робітників краю, особливості розвитку професійного руху за умов поліетнічного суспільства Галичини XIX ст.

Запровадження 21 грудня 1867 р. в Австрії Конституційного закону, а також поширення народницьких та соціалістичних ідей, на думку автора, відкрило новий етап у становленні та розвитку профспілкового руху в Галичині, який набуває більш виразної та чіткої політичної (насамперед, соціалістичної) орієнтації.

Матеріали, вміщені у працях А. Бобера (Bober A. W. *Historja drukarnistowa rzyszen drukarskichwe Lwowie*. Lwow, 1926), Г. Тадеусевич (Tadeusiewicz H. «Czcionka» (1872-1876) – *pierszeczaspismodrukarskie w Polsce // Roczniki biblioteczne*. 1977) та книзі А. Майковської-Алексеєвич (Majkowska-Aleksiewicz A. *Historia drukarstwa Galicji Wschodniej w latach 1815-1860*. Wroclaw, 1992) склали джерельну базу наукової розвідки О. Палюх «Освітня діяльність професійних спілок друкарів Львова у 70-х роках XIX століття» [7]. Зокрема, у статті проаналізовано конкретні форми підвищення освітнього й професійного рівня працівників поліграфічної галузі, відзначено значний вплив фахових товариств на друкарську спільноту 70-х років XIX ст., зростання загального професійного рівня фахівців завдяки пропаганді та дієвій реалізації освітніх ідей фахових громадських товариств, що виявилось у підвищенні якості друкованої продукції.

Ключові аспекти діяльності професійних спілок на основі документів, матеріалів та наукових досліджень висвітлюються у науковій статті керівника навчального центру департаменту з питань розвитку профспілкового руху апарату ФПУ Л.В. Ровчака «З історії розвитку та становлення профспілок у громадянському суспільстві» [8]. Автор, зокрема, акцентує увагу на специфіці висвітлення профспілкового руху у радянській історіографії – через призму взаємин профспілок з компартійно-радянською владою, та у контексті пере-

осмислення, насамперед профспілками, власної історії, особливо радянського та пострадянського періоду, рівня розвитку ринкових відносин, трудового законодавства, взаємин між робітниками і найманими працівниками.

У XIX ст., на думку автора, основними формами боротьби робітничих профспілкових організацій за підвищення зарплати та поліпшення умов праці були збори, мітинги, страйки, однак, стихійні виступи працівників різних галузей проти надмірної експлуатації та свавілля підприємців, як правило, закінчувалися придушенням. Найбільших успіхів трудящі домогалися тоді, коли проявилась висока самоорганізація та професійна солідарність. Водночас, ідеологічна невизначеність профспілкового руху у XIX – на початку XX ст. спричинила наявність широкого типового спектру профспілок – революційних, реформаторських, нелегальних тощо.

У статті М.Л. Головка «Проблеми сучасного профспілкового руху в Україні» [9] відзначається нагальна потреба визначити зміст і конструктивні фактори історичного досвіду профспілок, які протягом другої половини XIX та XX століть внесли значний вклад у формування умов праці, культури, виховання, побуту, відпочинку.

Аналізуючи ступінь вивченості історії профспілкового руху, автор підкреслює, що самі профспілки зацікавлені в тому, щоб їх роботу досліджували вчені, і готові вкладати кошти в цю важливу справу. Щодо історіографії профспілкового руху Галичини австрійського періоду, крім монографії радянської доби «Нариси історії професійних спілок Української РСР», виданої у 1983 р. авторським колективом під керівництвом Ю. В. Бабка, автор відзначає праці: Р. Береста «Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні 1817–1939 рр.» (Дрогобич, 1995); А. Русначенка «Пробудження. Робітничий рух на Україні в 1989–1993 рр.» (К., 1995). Водночас, відзначено зацікавленість дослідників новими, специфічними аспектами теорії та історії профспілкового руху, а саме: щодо проблеми національних меншин та окремих регіонів, соціального партнерства, молодіжного, в т.ч. студентського, руху, соціальної адаптації і підготовки кадрів, охорони навколишнього природного середовища та активізації профспілок, підвищення їх ролі в цьому процесі.

Звертаючись до періодизації власне історії профспілкового руху, автор визначає 4 етапи його розвитку: I етап – профспілковий рух на українських землях за часів Австро-Угорщини, Росії, Польщі, Чехо-Словаччини, Угорщини, Румунії (1817–1917 рр.), умовно кажучи – від створення першого профспілкового осередку у м. Львові до проголошення Української Народної Республіки. II етап – профспілки доби Української Народної Республіки та національно-визвольних змагань (1917–1919 рр.). III етап – радянські профспілки в Україні (1919–1990 рр.) – від I Всеукраїнського з'їзду профспілок до створення Федерації незалежних профспілок України (ФНПУ). IV етап – профспілки в умовах незалежності України (з 1990 р. до сьогодні).

У статті Г.В. Гончарова «Виникнення преси профспілок у контексті становлення профспілкового руху на території сучасної України» [10] досліджуються ключові питання зародження преси профспілок на землях сучасної України, проблематику висвітлення в друкованих органах профспілок політичних, економічних та соціальних питань.

Аналізуючи історичну парадигму вивчення профспілкового руху України в кінці XIX – початку XX ст., автор зазначає, що українські дослідники, серед яких Ю. Бабко, М. Геккер, Є. Скіяренко, І. Зозуля, А. Суровий, П. Колесніков, А. Радченко, Д. Шлосберг, у своїх наукових працях визначили передумови виникнення профспілкового руху та виокремили основні завдання, що стояли перед першими професійними об'єднаннями. У фундаментальних наукових дослідженнях і публікаціях Б. Андрусішина, Р. Береста, П. Бондарука, А. Грищенко, В. Докашенка, К. Двірної, Є. Єременка, М. Зими, В. Мельника, О. Мовчана, О. Реєнта, А. Русначенка, О. Стояна, Г. Стоян та інших розкривається історія становлення профспілкового руху в Україні.

Окреслюючи практичне значення проведеного дослідження, зроблено висновок, що видання власного друкованого органу ставало нагальною життєвою необхідністю профспілок. Завдяки власним друкованим органам профспілки підтримували зв'язок з тими членами галузевих профспілок, які перебували в різних куточках міста та країни. Профспілкова преса того часу інформувала робітників не лише про спілковий рух, а й про політичні та економічні процеси загалом.

Важливі аспекти участі соціал-демократів у національно-політичному русі в Галичині показані в працях сучасних українських науковців М. Кугутяка, С. Адамовича, Ю. Лаврова, М. Литвина, І. Патера та ін. Рух студентства висвітлений В. Благим, І. Гураком, В. Качмаром,

Р. Ковалюком. Суттєво поглибити аналіз дає змогу врахування новітніх студій, присвячених розвитку суспільних процесів у Галичині й на Буковині кінця XIX – початку XX ст. (О. Аркуші, С. Качараби, М. Мудрого, В. Расевича, О. Сухого, І. Чорновола та ін.), польсько-українським стосункам (О. Красівського, Ю. Михальського та ін.), етнополітичним процесам у Центрально-Східній Європі (Ю. Макара, О. Сича, С. Трояна, В. Фісанова та ін.).

Окремо слід відзначити роботи доктора політичних наук В. Ф. Цвиха. Зокрема, у праці «Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика» [11] досліджено місце і роль профспілок у громадянському суспільстві як одного із ключових його інститутів на прикладі профспілок Заходу та України. Проаналізовано роботи зарубіжних та вітчизняних авторів з проблем профспілкового руху, розглянуто його еволюцію, історичні та соціально-економічні умови виникнення, засади функціонування, основні напрямки та особливості захисної функції.

У дисертаційному дослідженні «Профспілки і громадське суспільство: особливості парадигми відносин» [12], вперше досліджено значення профспілок як самоорганізованої та самоврядної структури, особливої групи інтересів/тиску у процесах виникнення, становлення, відновлення та модернізації громадянського суспільства. Показано, що особливу роль у функціонуванні громадянського суспільства виконують саме самоорганізовані групи інтересів, зокрема профспілки, які набувають одночасно значення посередників між найманими працівниками, економічною системою і державою та цехової корпоративної організації та суспільного громадсько-політичного руху.

Загалом стан розвитку історіографії показує, що дана тематика є практично не досліджена і потребує глибокого аналізу. Значна джерельна база, зокрема, архівні матеріали та матеріали тогочасної преси дають можливість ґрунтовніше показати розвиток профспілкового руху Східної Галичини періоду 1914-1919 рр.

Література:

1. Шаблій А. П. История профсоюзов Украины и ее освещение в научной литературе: Автореф... дис. канд. ист. наук. 07.00.02 «История СССР»; Академия труда и социальных отношений. – М., 1992. – 20 с.
2. Нариси історії професійних спілок України: перспективи наукового дослідження / О.П.Реєнт // Профспілкові вісті. – 2001. – 18 травня, № 19(69). – С. 5; Нариси історії професійних спілок України. Федерація профспілок України /Автор. кол.: О.П.Реєнт (кер.), Б.І.Андрусишин, Д.М.Балан та ін.; Гол. ред. О.М.Стоян. – К., 2002. – 732 с. – (Розділ 1: Профспілковий рух в Україні за умов Російської імперії, с. 8-85).
3. Берест Р. Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817-1939 рр.) / Р. Берест. – Дрогобич: Вид. фірма «Відродження», 1995. – 126 с.
4. Берест Р. Матеріали історії профспілкового руху (1817-1939) / Р. Берест. – Львів: Вид-во об'єднання профспілок Львівщини, 2009. – 36 с.
5. Нариси історії професійних спілок України / Кер. авт. кол. О. П. Реєнт. – К.: Федер. спілок України, 2002. – 732 с.
6. Берест І. Р. Зародження та діяльність перших професійних спілок на українських землях у XIX ст. / І. Р. Берест // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. – 2012. – № 4 [64]. – С. 76-82.
7. Палюх О. Освітня діяльність професійних спілок друкарів Львова у 70-х роках XIX століття / О. Палюх // Вісник Львівського університету. – Серія педагогічна. – 2004. – Вип.18. – С. 207-214.
8. Ровчак Л.В. З історії розвитку та становлення профспілок у громадянському суспільстві / Л.В. Ровчак // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. – 2010. – № 3. – С. 98-103.
9. Головка М. Л. Проблеми сучасного профспілкового руху в Україні / М. Л. Головка // Український історичний журнал. – 1996. – № 3. – С. 81-91.
10. Гончаров Г.В. Виникнення преси профспілок у контексті становлення профспілкового руху на території сучасної України / Г.В. Гончаров // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2011. – № 1. – С. 4-8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Dtr_sk/2011_1/index.html
11. Цвих В. Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика / В. Ф. Цвих; Київ. нац. ун-т. – К., 2002. – 376 с.
12. Цвих В. Ф. Профспілки і громадське суспільство: особливості парадигми відносин: Автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.02 / В. Ф. Цвих; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 36 с.

Берест І.Р., канд. истор. наук старший преподаватель кафедры украиноведства Львовского национального аграрного университета

Современные взгляды на развитие историографии по вопросу исследования истории профсоюзного движения Восточной Галиции (1772-1919 гг.). На основе принципа историзма, научного и объективного подхода в статье сделана попытка комплексного освещения процесса зарождения и развития профсоюзного движения в Восточной Галиции, исследовано современное состояние и развитие историографии проблематики, исследования истории профсоюзного движения, проанализированы работы посвященные данной тематике и очерчены перспективы данного исследования. Доказано, что профсоюзы стали эффективным средством решения наиболее острых проблем, которые накапливались годами или таких, которые возникают время от времени. А главное, состояние развития историографии показывает, что данная тематика практически не исследована и требует глубокого анализа.

Ключевые слова: профсоюзы, Восточная Галиция, исследователи, история, монография, защита, современность.

Berest I.P., Candidate of Historical Sciences, Senior lecturer of the Department of Ukrainian Studies, Lviv National Agricultural University

Modern views on the development of historiography on the issue of research into the history of the trade union movement of Eastern Galicia (1772-1919 years). On the basis of the principle of historicism, scientific and objective approach the author of the article made an attempt to describe the process of origin and development of the trade Union movement in Eastern Galicia, examined the current state and development of the historiography of the issues of the history study of the trade Union movement, analyzed the works devoted to this topic and outlined prospects of this study. It is proved that the trade unions have become an effective means of solving the most acute problems that have accumulated over the years or such that arise from time to time. And most importantly, the state of development of historiography shows that this theme hasn't been investigated and requires deep analysis.

Key words: trade unions, Eastern Galicia, researchers, history, monograph, protection, modernity.

УДК 930:[631.582:001.891]"191/195"(045)

Коваленко Н.П.,

канд. с.-г. наук, провідний науковий співробітник сектора наукознавства
Центру історії аграрної науки ННЦГБ НААН

Наукові досягнення вчених в удосконаленні сівозмін у системах світового землеробства першої половини ХХ століття

У статті досліджуються наукові досягнення видатних вітчизняних вчених-землеробів ХХ ст. і їхніх зарубіжних сучасників у розробленні сівозмін у світовому землеробстві, їхній класифікації та подальшому удосконаленні, що дозволило оцінити наукову спадщину перших і її значення для розвитку аграрної науки в Україні. Характерним для вчених було те, що вони нерозривно пов'язували свою теоретичну діяльність із власним досвідом практичного господарювання та об'єднували агрономічні знання з економічними.

Ключові слова: наукові досягнення, історичний розвиток, удосконалення, сівозміни, світове землеробство, сільськогосподарські культури, попередники.

У першій половині ХХ ст. на розвиток наукових знань про сівозміни у системах землеробства без сумніву значно вплинула сільськогосподарська дослідна справа. Варто згадати, що в Україні – колись всієї сільськогосподарської дослідної справи СРСР – аграрна наука досягла широкого розвитку ще до революції 1917 р. Тоді ж була вироблена певна система організації сільськогосподарської дослідної справи за принципом державного планування на основі фізико-географічного поділу країни на області і райони. Така система мала досить дієву організаційну структуру ведення дослідництва: 1) колективні досліді; 2) дослідні ділянки; 3) дослідні поля; 4) місцеві або внутрішньорайонні станції; 5) з 1908 р. – районні станції та 6) з 1912 р. – обласні станції. Аграрна наука, еволюціонуючи від показових і дослідних полів, дослідних станцій, почала організовуватись у більш вузько-